

β. Κείμενα από τη βιβλιογραφία

α) Εισαγωγή στον Ρητορικό Λόγο

β) Ίσοκράτους Ἀρεοπαγιτικός

Κείμενο 1. Η ρητορική και η εποχή της

Για τους Αθηναίους του 5^{ου} αιώνα, και γενικότερα, για όλους τους Έλληνες της κλασικής εποχής, η ικανότητα του *λέγειν*, ή η γνώση του *εὖ λέγειν*, αποτελούσε ουσιαστικό πλεονέκτημα, που έπρεπε να το αποκτήσουν. Την εποχή εκείνη μπορούσε καθένας να ακουστεί άμεσα, και οι μεγάλες αποφάσεις ήταν όλες αποτέλεσμα δημόσιας συζήτησης. Ο λόγος ήταν λοιπόν προνομιακό μέσο για τη δράση, και η δύναμή του μεγάλωνε με την πρόοδο της δημοκρατίας. Δεν είναι να απορήσουμε, αν ένας από τους πρώτους στόχους που επιδίωκε η διδασκαλία των σοφιστών ήταν η τέχνη της ομιλίας, η ρητορική. Η ρητορική αποτελεί ένα από τα πεδία, όπου συναντιούνται όλοι οι σοφιστές. Τη ρητορική αντιπροσωπεύει αργότερα, στα χρόνια των ρωμαίων αυτοκρατόρων, και το κίνημα που ονομάζουμε «Δευτέρα σοφιστική»: οι προσωπικότητες που την αποτελούσαν ήθελαν βέβαια να θεωρούνται διδάσκαλοι της ορθής σκέψης, και δε δίσταζαν να συμβουλεύουν πολιτείες και προσωπικότητες' ωστόσο πάνω απ' όλα υπήρξαν ρητοροδιδάσκαλοι, και πολύ γνοιάζονταν να επιδείξουν την ικανότητά τους στο πεδίο αυτό, διαλέγοντας στις ομιλίες τους τα πιο παράδοξα θέματα. Έτσι συνδέονταν με τους πρώτους σοφιστές της Αθήνας του 5^{ου} αιώνα.

Ο στόχος της ρητορικής διδασκαλίας ήταν απλός και ευνόητος, αλλά το περιεχόμενό της δημιουργούσε προβλήματα. Η ρητορική μπορούσε να φτάσει από τις απλές «συνταγές», τη θεωρητική ανάλυση, από το ύφος ως τη σκέψη, από την πρακτική ικανότητα ως τη νοητική διαμόρφωση. Ωστόσο, αν εξετάσουμε τι και με ποιο πνεύμα δίδασκαν οι καινούριοι διδάσκαλοι, γρήγορα θα επισημάνουμε ένα παράδοξο. Πραγματικά, η

σκόπευσή τους αυτή καθαυτή οδηγούσε σε ένα ριζικό διαχωρισμό ανάμεσα σε αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «βάθος» και στη μορφή παρ' όλα αυτά, οι μορφολογικοί τρόποι, που επινόησαν και διέδωσαν, αποδείχτηκε πως πάνω απ' όλα αποτελούσαν μέσα για τη νοητική διαμόρφωση και την έρευνα.

Το ίδιο συμβαίνει πιθανότατα σε κάθε ρητορική διδασκαλία, φανερά ή κρυφά υπάρχουν όμως διαβαθμίσεις. Οι σοφιστές των μέσων του 5^{ου} αιώνα κατασκεύασαν πραγματικά καινούρια εργαλεία για τη νόηση: το καταλαβαίνουμε όταν εξετάσουμε την απότομη αλλαγή που τους χωρίζει από τους προδρόμους τους. ...

Χωρίς άλλο η διδασκαλία της ρητορικής, όταν έγινε μόδα, δε γινόταν παρά να ανακινήσει το πρόβλημα των σχέσεών της με την αλήθεια και το δίκιο και αυτό το πρόβλημα δεν μπορούσε παρά να φέρει τους ρητοροδιδασκάλους σε αντίθεση με τους φιλοσόφους σαν τον Σωκράτη.

Η αντίδραση εκδηλώνεται δυναμικά στο γνωστό μας κεφάλαιο από τον *Κυνηγετικό* του Ξενοφώντα. Η αυστηρότητά του απέναντι στους σοφιστές ρητοροδιδασκάλους Δε μας παραξενεύει, καθώς ο Ξενοφώντας ήταν ένθερμος φίλος του αθλητισμού και μαθητής του Σωκράτη. Τους κατηγορεί λοιπόν με πάθος ότι στόχο τους έχουν την εξαπάτηση και τίποτα άλλο.

Την ίδια πάνω κάτω εποχή, η σύγκρουση ανάμεσα στο φιλόσοφο και το ρητοροδιδάσκαλο απασχολεί ολόκληρο το *Γοργία* του Πλάτωνα. Αυτή η σύγκρουση είναι τόσο σημαντική, ώστε το σωστό είναι, πριν προσεγγίσουμε τα συγκεκριμένα τεχνικά ευρήματα που αποδίδονται στον Πρωταγόρα, να εξετάσουμε πρώτα το ουσιαστικό πρόβλημα που ξεσήκωσαν οι θεωρίες του πρώτου αυτού μεγάλου σοφιστή και ρητοροδιδασκάλου.

Η θέση του ίδιου του Γοργία, στο διάλογο, ταυτίζεται με τη θέση που διαφαίνεται στο *Ελένης ἐγκώμιον*: η ρητορική μπορεί, όπως ο λόγος, να χρησιμοποιηθεί για το καλό ή το κακό. Την ίδια ουδετερότητα αποδίδει στο Γοργία και ο Πλάτωνας. Τον παρουσιάζει να λέει ότι η ρητορική *ἀπάσας τὰς δυνάμεις συλλαβοῦσα ὑφ' αὐτῆ ἔχει (456 a)*, αλλά και τον

υποχρεώνει να παραδεχτεί ότι αυτή της η εξουσία μπορεί να υπηρετήσει τόσο το καλό όσο και το κακό, όπως συμβαίνει και με άλλες τέχνες: «Πρέπει κανείς να χρησιμοποιεί τη ρητορική, όπως και κάθε άλλη αγωνιστική τέχνη. Όποιαν και να ξέρει κανείς, δεν είναι λόγος να τη χρησιμοποιεί εναντίον όλων των ανθρώπων». Το ίδιο και η ρητορική: «αν κανείς τη μάθει και ύστερα χρησιμοποιεί την τέχνη και τη δύναμή της για να κάνει κακό, δεν πρέπει να μισήσει κανείς και να διδάξει από την πόλη το δάσκαλο γιατί αυτός τη δίδαξε προορίζοντάς την για δίκαιη χρήση, και είναι ο μαθητής που τη χρησιμοποιεί για το αντίθετο».

Μια ελπίδα παρουσιάστηκε η ρητορική να συμφιλιωθεί με την ηθική, με τον Ισοκράτη. Κατά κάποιον τρόπο ο Ισοκράτης συμεριζόταν βαθύτατα την εμπιστοσύνη που είχε ο δάσκαλός του, ο Γοργίας, στην τέχνη του, όπως συμεριζόταν και τους δισταγμούς του. Δεν είναι τόσο αυστηρός απέναντι στην προσωπική άποψη (δόξα) όσο ο Πλάτωνας. Αναγνωρίζει, όπως και ο Γοργίας, ότι είναι εύθραυστη, αλλά παρ' όλα αυτά, σε γενικές γραμμές, τη θεωρεί σωστή. Οπωσδήποτε, δε διαθέτουμε τίποτε πέρα από προσωπικές απόψεις, καθώς οι μεγάλες αλήθειες που κυνηγά ο Πλάτωνας βρίσκονται, κατά τη γνώμη του, πολύ μακριά. Έτσι ο Ισοκράτης ανακαλύπτει μια δυνατότητα να συμφιλιωθούν τα πάντα: αν δεν νοσούν οι προσωπικές απόψεις, ο ρήτορας που επιχειρεί να πείσει ένα ακροατήριο είναι υποχρεωμένος να τις υπολογίσει. Πρέπει να έχει προετοιμαστεί καλά, για να εντυπωσιάσει και να προδιαθέσει ευνοϊκά το κοινό του και θα χρειαστεί να υποστηρίξει ιδέες, που γίνονται δεκτές και θεωρείται ότι ισχύουν. Αυτή του η φροντίδα θα τον οδηγήσει γενικά σε όσα μπορούν να διακρίνουν ως αλήθεια, και που σημάδι τους είναι ακριβώς η επιδοκιμασία των άλλων. Σίγουρα, δεν πρόκειται για την «αρετή» και την «αλήθεια», όπως τα αντιλαμβάνονται οι φιλόσοφοι: πρόκειται όμως για την αρετή και για την αλήθεια, όπως την φαντάζονται οι άνθρωποι. Οι φιλόσοφοι, γράφει ο Ισοκράτης, «μας προτρέπουν να επιδιώξουμε την αρετή και την φρόνηση, που οι άλλοι την αγνοούν και οι ίδιοι τη συζητούν διαφωνώντας· εγώ σας προτρέπω να επιδιώξετε την

αρετή που αναγνωρίζει ο κόσμος όλος¹». Από δω κι εμπρός η ρητορική και η αρετή τα χέρια.

Και να που ο Ισοκράτης, για να δώσει ένα παράδειγμα, διαλέγει με τη σειρά του το θέμα της Ελένης, και το χρησιμοποιεί για να τοποθετηθεί απέναντι στο Γοργία. Τον κατηγορεί ότι έχοντας αναγγείλει εγκώμιο περιορίστηκε σε υπεράσπιση δικανικού τύπου. Ο ίδιος, για να δείξει τι ακριβώς εννοεί, επαινεί όλα όσα μπορούσαν να κινήσουν το θαυμασμό για την Ελένη: τη θεϊκή της γέννηση, τα κατορθώματα εκείνων που εκστρατεύσαν για χάρη της, την ομορφιά με την καθολική της δύναμη, τη λατρεία που της προσφέρεται, την επίδραση που άσκησε ενώνοντας την Ελλάδα εναντίον των βαρβάρων. Η ταχυδακτυλουργική ικανότητα του παλιού δασκάλου έχει εξαφανιστεί, και στη θέση της βλέπουμε την Ελένη να συσχετίζεται με όλα όσα οι άνθρωποι επιδοκιμάζουν και αναγνωρίζουν ως αρετές. Ο ρήτορας που ήξερε να επιχειρηματολογεί σε δύσκολες καταστάσεις παραχώρησε τη θέση του στον ικανό και αφοσιωμένο εκπαιδευτή.

Μπορούμε εδώ να ζυγίσουμε, τι κερδίζουμε και τι χάνουμε. Η ρητορική διαφημίστηκε τον 5^ο αιώνα, στην Αθήνα, ως το κλειδί κάθε επιτυχίας, αλλά γρήγορα, από την άποψη της ηθικής, η παρουσία της προκάλεσε δυσφορία και συζητήσεις. Ήταν έργο ενός αθηναίου διδασκάλου, μαθητή κάποτε του Γοργία, να συμφιλώσσει τη δύναμη του λόγου με την πρακτική και παραδοσιακή ηθική. Χάρη στον Ισοκράτη η ιδιαίτερη ουσία της ρητορικής διατηρήθηκε, συνδεδεμένη με την ιδέα της κυρίαρχης κοινής γνώμης.

Jacqueline de Romilly, *Οι μεγάλοι σοφιστές στην Αθήνα του Περικλή*,
μτφρ. Ι. Κακριδής, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994, σσ. 99-119

¹ Ίσοκράτους *Περὶ ἀντιδόσεως* 84: *Οἱ μὲν γὰρ παρακαλοῦσιν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν φρόνησιν τὴν ὑπὸ τῶν ἄλλων μὲν ἀγνοουμένην, ὑπ' αὐτῶν δὲ τούτων ἀντιλεγομένην, ἐγὼ δὲ ἐπὶ τὴν ὑπὸ πάντων ὁμολογουμένην.*

Κείμενο 2α. Ο παιδαγωγικός Ισοκράτης και η στάση του απέναντι στη Ρητορική

Ο Ισοκράτης ήταν ρήτωρ και διδάσκαλος στον τομέα της Παιδαγωγικής Φιλοσοφίας και είδε και κατάλαβε ότι η Ρητορική δεν βαδίζει στο σωστό δρόμο με το ενδεδειγμένο πρόγραμμα διδασκαλίας. Υποστήριξε ότι η Ρητορική δεν είναι κάποια εμπειρία, κάποια πρακτική που πρέπει να απορριφθεί, ασυζητητί μάλιστα. Φαίνεται ότι πρώτος πήρε την απόφαση να ιδρύσει Σχολή, όπου να διδάσκεται ο ορθός τρόπος και ρόλος της Ρητορικής και επί πλέον να εξετάζονται οι τρόποι πιθανής αναπτύξεως της Ρητορικής σε ένα σύστημα Παιδαγωγικό. Όταν πραγματοποίησε το σχέδιό του είχε ήδη συμπληρώσει μια δεκαετία δραστηριότητας σαν λογογράφος, επομένως είχε σημαντική εμπειρία. Πριν την δεκαετία αυτή ήταν μαθητής της Φιλοσοφίας και πιθανόν μαθητής του Σωκράτη. (Σημ. τ. συγγραφέα: Η μαρτυρία του Πλουτάρχου, Βίοι Χ, 838.f: κατά την οποία ο Ισοκράτης «μελανειμονῶν τῇ ὑστεραία [του θανάτου του Σωκράτους] προήλθε» αμφισβητείται για τη γνησιότητά της). Ο Ισοκράτης συνεδύασε την Φιλοσοφία με την Ρητορική προσπαθώντας να εύρει έναν «τύπο» εκπαιδευτικής μεθόδου κατάλληλης για την εποχή του... όταν άνοιξε την Σχολή του, φρόντισε να εκδώσει ένα βιβλίο, που να εκθέτει το πρόγραμμα της διδασκαλίας του και αυτό το έργο ήταν ο Κατά Σοφιστών λόγος². ...

Ο Ισοκράτης δεν πιστεύει ότι ο ρήτωρ είναι εκείνος που υποχρεωτικά έχει μαθητεύσει κοντά σε σοφιστή για να μάθει να ομιλεί, φρονεί ότι τον καλό ομιλητή τον κάνει η ευφυΐα του και η πρακτική εμπειρία: «Αἰ μὲν γὰρ δυνάμεις ... γεγυμνασμένοις» (ΚΣ14). Βεβαίως ο δάσκαλος πρέπει να είναι ικανός να διδάξει την κατάλληλη μέθοδο στον μαθητή του, χωρίς να παραλείπει τίποτα και συγχρόνως να είναι ο ίδιος παράδειγμα χαρακτήρος και ικανότητος, γιατί ο μαθητής απαραίτητως θα μιμηθεί τον διδάσκοντα (ΚΣ 17, 18). ...

² Στο έργο αυτό ελέγχει και κατηγορεί τους σοφιστές για τις προθέσεις τους, την τεχνική τους και την αξία τους. Ταυτόχρονα προβάλλει τις δικές του θέσεις για την πραγματική Ρητορική και τον παιδαγωγικό τρόπο άσκησής της.

Η προσπάθεια που καταβάλλει για να πείσει, το περιβάλλον του ότι το κύριο μέρος της φιλοσοφίας του είναι η ηθική, είναι επίπονη, γιατί η φήμη της μέχρι τότε ρητορικής πρακτικής τον ακολουθεί σε όλα τα σχέδια και του αφαιρεί ένα μέρος από το κύρος των επιχειρημάτων του. Πρέπει πολύ να κοπιήσει για να ξεριζώσει ό,τι ο Αθηναίος των αρχών του 4ου π.Χ. αιώνας πιστεύει. Απαιτεί από τους δασκάλους της πολιτικής ρητορείας λιγότερη οίηση και εντατικότερη προσπάθεια για να έχουν καλά αποτελέσματα γιατί «μεγάλας ποιούσι τὰς τέχνας οὐχ οἱ τολμῶντες ἀλαζονεύεσθαι περὶ αὐτῶν, ἀλλ' οἵτινες ἄν, ὅσον ἔνεστιν ἐν ἑκάστη, τοῦτ' ἐξευρεῖν δυνηθῶσιν» (ΚΣ10). Η προσπάθειά του - πιστεύει - στο τέλος θα δώσει καρπούς (ΚΣ19) και θα γίνει κατανοητό ότι η φιλοσοφία του «πρὸς ἐπιείκειαν ἢ πρὸς ῥητορείαν ὠφελήσειεν» (ΚΣ21). Θα παραδεχθεί ο καχύποπτος πολίτης ότι η ρητορική είναι χρήσιμη γιατί βοηθεί τον άνθρωπο να αποκτήσει ηθικές αρχές. Δεν τον απομακρύνει επομένως από αυτήν. Και κάτι επίσης σπουδαίο: οι ηθικές αρχές δεν μπορούν να δοθούν με διδακτική μέθοδο, παρά μόνο με «τὴν τῶν λόγων τῶν πολιτικῶν ἐπιμέλειαν» μπορούν να γίνουν κατανοητές και οι διδασκόμενοι να ασκηθούν στην χρήση αυτών.

Νικ. Δ. Δημητριάδης, *Η ανατομία της Ρητορικής, Η «διαφωνία» Πλάτωνος και Ισοκράτους*, εκδ. Μιχαλά, Αθήνα 1983

Κείμενο 2β. Η «φιλοσοφία» του διδασκάλου Ισοκράτη

Ο Ισοκράτης διδάσκει στη σχολή του «φιλοσοφία». Η φιλοσοφία του όμως δεν είναι ούτε οντολογία, ούτε γνωσιολογία, είναι αποκλειστικά και μόνο φιλοσοφία της πράξης και, ακόμη ειδικότερα *παιδεία πρὸς πολιτικὴν ἀρετὴν*. ... Ο νέος δεν πρέπει να γίνει φιλόσοφος, πρέπει να γίνει άνθρωπος. Να μπορή να κρατηθῆ μέσα στην πολιτεία, να κρατήση ἔπιτα με τη σειρά του την πολιτεία, μέσα στην αδιάκοπη ανταλλαγή στοιχείων ανάμεσα στο άτομο και στην πολιτεία να ἔχη κάτι να δώσει, κάτι να πάρη. Μια τέτοια αγωγή ούτε το άτομο υπερτιμά, ούτε την

πολιτεία' περισσότερο από τις δυο αυτές ετερότητες, τελικό σκοπό της έχει τον ανθρωπισμό, την ισόρροπη ανάπτυξη των δυνάμεων του ανθρώπου όχι σε μιαν ενότητα αθροισματική, αλλά σε ένα σύνολο αξεδιάλυτα ενιαίο. Για το σκοπό αυτό της αγωγής, η φιλοσοφία, όπως την ασκούσαν οι Σωκρατικοί, οι σοφιστές και οι μεταφυσικοί, δεν έχει καμιά αξία. Εκείνο που χρειάζεται είναι η μορφολογική αγωγή του νέου. Αλλά για να δημιουργηθεί αυτή η ανθρωπιστική συνείδηση είναι απαραίτητες τρεις προϋποθέσεις: Πρώτα και κύρια, οι φυσικές ικανότητες του νέου. Έπειτα πρέπει να έρθει η αγωγή και τρίτη να προστεθεί η πείρα. «Λέμε λοιπόν πως αυτοί που θα ξεχωρίσουν ή στους λόγους ή στις πράξεις ή στις άλλες μορφές ζωής πρέπει πρώτα να είναι από την ίδια τους τη φύση φτιαγμένοι καλά για ό,τι έχουν διαλέξει, έπειτα να μορφωθούν και να κατακτήσουν την επιστήμη, όποια είναι για καθένα τους, και τρίτο να εξασκηθούν και να γυμναστούν στη χρησιμοποίησή της και στην πείρα της. Γιατί από αυτό γίνονται τέλειοι σε όλες τις μορφές ζωής και ξεχωρίζουν πολύ από τους άλλους»³.

Βασιλείου Λαούρδα, *Ο Ισοκράτης και η εποχή του*, Παιδ. Ινστ. Επιστημονική Βιβλ/κη, ΟΕΔΒ, Αθήναι 1966, σσ. 42-43

Κείμενο 3. Η φιλειργηνική ιδεολογία του Ισοκράτη

Όπως είχε συμβή και με τους άλλους ηγεμόνες, που τους είχε καλέσει για πανελλήνια πολιτική, στο πρόσωπο του Φιλίππου ο Ισοκράτης δε θαυμάζει ούτε το μακεδονικό λαό, ούτε και την οργάνωση του μακεδονικού κράτους. Ο λαός - αυτό είναι βασική του πεποίθηση - είναι μονάχα το υλικό, που παίρνει τη μορφή του πάντα από τον ηγεμόνα και το πολίτευμα - ως ιστορικός παράγοντας δεν έχει σημασία. Εκείνα που δρουν μέσα στην ιστορία είναι οι πολιτειακές μορφές και η προσωπικότητα του ηγέτη.

³ Βλ. *Ισοκράτους Κατά Σοφιστών* 13 - 15.

Το Μακεδονικό κράτος υπήρχε και πριν, αλλά τι ήταν και τι θα εξακολουθούσε να έμενε δίχως το Φίλιππο!⁴ Δεν μένει τώρα πια παρά να αποφευχθεί η επανάληψη των εχθροπραξιών Αθήνας και Μακεδονίας και η καταπληκτική δραστηριότητα του Φιλίππου να διοχετευθεί σε γενικότερους και πιο ελληνικούς σκοπούς.

Ο Ισοκράτης ξαναπαίρνει το παλαιό πρόγραμμα του «Παναγυρικού» και των επιστολών προς τους διάφορους ηγεμόνες: Τα μεγαλύτερα κράτη της Ελλάδας βρίσκονται σε άθλια κατάσταση. Η περσική διπλωματία παρεμβαίνει διαρκώς στην ελληνική πολιτική ζωή ... θα φέρη στο τέλος τον Ελληνισμό αυτή η απαθλίωση; Και όμως η σωτηρία είναι τόσο εύκολη και τόσο απλή: Να ενωθούν οι Έλληνες ... Για την ένωση αυτή ο μόνος τώρα ικανός και ο μόνος υποχρεωμένος από τις ίδιες τις αρετές του να φροντίση είναι ο Φίλιππος. ... Όλες οι συνθήκες και οι αντικειμενικές (η κατάσταση της Ελλάδας) και οι υποκειμενικές (οι δικές του ικανότητες) είναι απόλυτα ευνοϊκές. Πανελλήνιες ελπίδες είχαν ξεσηκώσει παλαιότερα και οι επιτυχίες άλλων ηγεμόνων, του Ιάσονα, του Διονυσίου, του Αρχίδαμου. Ο Φίλιππος όμως είναι ο μόνος ικανός να πραγματοποιήσει τους πανελλήνιους πόθους, γιατί ανώτερος σε τούτο από κάθε άλλον ηγέτη, δεν είναι μόνο στρατιωτικά ασυναγώνιστος, είναι και ηθικά ο πρώτος στην Ελλάδα: Βλαστάρι από τη γενιά των Ηρακλειδών, φίλος του Ελληνισμού, δίκαιος, συνετός, με πολυάριθμους και ικανότατους συνεργάτες, δεν είναι πια ο δυνατός που θα μπορέση, αλλά ο διαλεχτός που πρέπει να ενώσει την Ελλάδα. Η προσωπικότητα του Φιλίππου ωριμάζει βαθμιαία μέσα στο υπόμνημα του Ισοκράτη, από τις στρατιωτικές επιτυχίες του, στους διπλωματικούς του συνδυασμούς, από κει στην ηρακλείδεια καταγωγή

⁴ Ο Ισοκράτης χαρακτηρίζει τους Μακεδόνες ως έθνος *οὐχ ὁμόφυλον* («Πρὸς Φίλιππον» §108) αλλά το Φίλιππον συνδέοντάς τον με τον Ηρακλή τον παρουσιάζει Έλληνα. Η στάση επομένως του Ισοκράτη απέναντι στους Μακεδόνες είναι όμοια με τη στάση του Δημοσθένη.

Όπως απέδειξε ο Α. Κεραμόπουλος, *Οι βάρβαροι Μακεδόνες του Δημοσθένους*. Εισ μνήμην Σπ. Λάμπρου, 1935, σσ. 63-67, ο χαρακτηρισμός των Μακεδόνων ως βαρβάρων από τον Δημοσθένη δε στηρίζεται σε φυλετικά αλλά πολιτιστικά κριτήρια - οι Μακεδόνες είναι βάρβαροι όχι γιατί δεν είναι ὁμοίαιοι με τους Έλληνες της Στερεάς Ελλάδας, αλλά γιατί βρίσκονται σε πολύ χαμηλή πολιτιστική βαθμίδα. Βλ. και Α. Δασκαλάκη, *Ο Ισοκράτης και τα περί οὐχ ὁμοφύλου γένους των Μακεδόνων*. Αθηνά 55, 1951.

και στον «φιλελληνισμό» του, για να ακεραιωθεί τελικά στη θεοφιλία των τελευταίων παραγράφων ...

Τέτοιος ήταν ο ηγεμόνας που γύρευε ο Ισοκράτης, και όλες εκείνες οι εκκλήσεις του προς το Νικοκλή, τον Ιάσονα, το Διονύσιο ή τον Αρχίδαμο γίνονται τώρα τα σκαλοπάτια μονάχα προς την τελική κατάκτηση της μορφής του ηγέτη. Η αγάπη του για τον Αλκιβιάδη ήταν αγάπη για τον ξεχωριστό, που έσπαζε τα δεσμά της συμβατικότητας, της άφτερης ζωής. Οι ελπίδες που στήριξε στον Ιάσονα ήταν ελπίδες στηριγμένες στην αλύγιστη δύναμη και στη σκληρότητα του Θεσσαλού ηγεμόνα. Πνευματικότερη υφή είχε η κύρια αρετή του Διονύσου, η επιδεξιότητά του. Περισσότερο τώρα από την προσωπικότητα που χάνεται στο άμετρο, μη μπορώντας να ζήσει μέσα στο μέτρο, ή από την προσωπικότητα που ξεπερνάει το μέτρο με τη δύναμη και τη σκληρότητά της, από την προσωπικότητα τέλος που ελίσσεται γύρω στο μέτρο, η αναζήτηση της ιδανικής μορφής εφησυχάζει στην προσωπικότητα που ενσαρκώνει το μέτρο, στον Έλληνα την καταγωγή και με ελληνική συνείδηση βασιλιά της Μακεδονίας. Αν ο Φίλιππος είναι έτσι πραγματικά, όπως περιγράφεται από τον Ισοκράτη, αμφιβάλλει γι' αυτό και ο ίδιος ο συγγραφέας της επιστολής-υπομνήματος. Για τους δισταγμούς που έχει είναι χαρακτηριστικό το εύρημα που χρησιμοποιεί από τις πρώτες κιόλας παραγράφους της επιστολής του, βάζοντας να λένε άλλοι όσα ασφαλώς ο ίδιος σκέφτεται για την πολιτική του Φιλίππου⁵: «Δε θα διστάσω όμως να σου φανερώσω με τι απόψεις με δυσαρέστησαν μερικά πρόσωπα από το περιβάλλον μου. Νομίζω άλλωστε πως κάπως θα ωφελήσει. Όταν τους ανακοίνωσα πως πρόκειται να σου στείλω ένα λόγο που δε θα είχε καμιά επιδεικτική πρόθεση, ούτε θα εγκωμιάζε τους πολέμους που έκανες, αλλά που θα προσπαθούσε να σε κάνη να στραφής σε πράξεις περισσότερο ελληνικές, καλύτερες και πιο ωφέλιμες απ' ό,τι ως τώρα έτυχε να προτιμήσης, τόσο ξαφνιαστήκαν, μήπως από τα γεράματα δεν ξέρω τι κάνω, ώστε τόλμησαν να μου κάνουν παρατήρηση, πράγμα που δεν το συνήθιζαν άλλοτε, και να μου λεν πως ασχολούμαι με απίθανα και

⁵ Η μετάφραση του χωρίου από τον «Φίλιππον» είναι από το Λαούρδα Βασ., Ισοκράτους Φίλιππος, Εισαγωγή, μετάφρασις και σημειώσεις, Αθήναι, 1939.

εντελώς παράλογα πράγματα, «που πρόκειται στο Φίλιππο να στείλης λόγο συμβουλευτικό .. που κι αν παλαιότερα θεωρούσε τον εαυτό του λιγότερο ικανό από άλλου να βρίσκη το σωστό, τώρα επειδή είναι πολύ μεγάλα όσα έγιναν, δεν είναι δυνατό να μη νομίζη πως είναι ικανός να σκέφτεται καλύτερα από τους άλλους ... δε νομίζης πως εκείνος που πολλά και μεγάλα πραγματοποίησε, πως θα χαρακτηρίση πολύ ανόητο τον αποστολέα του φυλλαδίου;» (Φίλιππος, 17-22). Επίσης μεγάλη ανησυχία διατυπώνει και πιο κάτω: «Υποστηρίζω πως πρέπει τους Έλληνες να τους ευεργετής, στους Μακεδόνες να βασιλεύης και τους βαρβάρους όσο το δυνατόν περισσότερο να εξουσιάζης. Αν ακολουθήσης αυτή την πολιτική, όλοι θα σε ευγνωμονούν - οι Έλληνες για τα καλά που τους έκανες, οι Μακεδόνες, αν τους κυβερνάς ως βασιλιάς και όχι ως τύραννος και τα υπόλοιπα έθνη, αν χάρη σε σένα απαλλαγούν από βαρβαρικές δυναστείες και τεθούν υπό την προστασία των Ελλήνων» (154). Πώς θα μπορούσε άλλωστε τόσο εύκολα να δεχτή ο υπερπολιτισμένος Αθηναίος του 4ου αιώνα τη θυελλώδη μορφή του Μακεδόνα βασιλιά; ...

Ο Φίλιππος του λόγου δεν είναι ο Φίλιππος ο πραγματικός. Είναι ένας παιδαγωγικός μύθος υψωμένος μπροστά στο Μακεδόνα βασιλιά και κλείνει μέσα του όλες τις ανησυχίες, τις ελπίδες και τα ιδανικά του Αθηναίου πολιτικού.

Τον ιδανικό ηγέτη τον ζήτησε πολύ τις πρώτες δεκαετίες του 4 αιώνα η ελληνική ψυχή. Οι γενικές γραμμές του ιδανικού αυτού τύπου δε διαφέρουν και πολύ από τα χαρακτηριστικά που συνιστούν την ιδανική μορφή του ηγέτη, όπως τον προβάλλει ο Ισοκράτης.

Βασιλείου Λαούρδα, *Ο Ισοκράτης και η εποχή του*, Παιδ. Ινστ. Επιστημονική Βιβλ/κη, ΟΕΔΒ, Αθήναι 1966, σσ. 110-115

Κείμενο 4. Το ιστορικό παράδειγμα ως στοιχείο της παιδαγωγικής μεθόδου του Ισοκράτη

Η ιστορία, που ως τρίτο μάθημα συμπληρώνει το πρόγραμμα της σχολής του Ισοκράτη, δεν είναι ύλη γνωστική, αλλά «παραδειγματική».

Το ιστορικό ενδιαφέρον που φάνηκε πως θα συνεχιζόταν ύστερα από τον πρώτο ευρετή του, τον Ηρόδοτο, παραμερίστηκε πολύ γρήγορα στην κλασική Αθήνα. Η ιστορική γνώση έγινε υλικό αγαθό και αναμείχτηκε στην τριβή της καθημερινής ζωής, ως όπλο πολιτικής δράσης, ηθικής διάπλασης και εθνικής πολιτικής. Στον Ισοκράτη το ιστορικό υλικό και η μυθική παράδοση έχουν παραδειγματικό χαρακτήρα, ενσαρκώνουν ένα νόημα, αυτό που θέλει να τους δώσει ο συγγραφέας. Ο ίδιος άλλωστε ζήτησε και θεωρητικά να θεμελιώσει το πολυσήμαντο αυτό του ιστορικού περιστατικού: Το να ερμηνεύσει τη μια φορά έτσι και την άλλη διαφορετικά την ίδια παράδοση δεν είναι αντίφαση, αλλά «ψευδολογία» που μπορεί «μετά παιδείας» να ωφελήσει ή να ευχαριστήσει τους ακροατές. Η αντίληψη αυτή είναι ειδικά ελληνική, γιατί η παιδεία στην Ελλάδα δεν ήταν κανονιστική, όπως είναι στα χρόνια μας, ήταν «υποδειγματική», στηριζόταν μόνο στην παραδειγματική προβολή ιδανικών – στο θέατρο, στην τέχνη, στη ζωή. Ο νέος μέσα στην ελληνική πολιτεία δε «μάθαινε» και δε συμμόρφωνε τη ζωή του με κανόνες αγωγής, που δίνονταν απέξω, αλλά ανυψωνόταν βαθμιαία, έβρισκε τη μοίρα της ζωής του ακολουθώντας με αναγκαιότητα τις μυθικές μορφές που πρόσφερε η ζωή γύρω του.

Βασιλείου Λαούρδα, *Ο Ισοκράτης και η εποχή του*, Παιδ. Ινστ. Επιστημονική Βιβλ/κη, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1966, σσ. 50-51

Κείμενο 5. Ο Ισοκράτης ως «διδάσκαλος»

Η σύγχρονος περί Ισοκράτους αντίληψη, η οποία δια πρώτην φοράν μετά από αιώνας ετοποθέτησεν ορθώς το πολιτικόν περιεχόμενον των έργων του και ηξιολόγησεν την σημασίαν του δια την ιστορία του 4^{ου} αι., - εν αντιθέσει προς την παλαιότεραν άποψιν, η οποία έβλεπεν εις αυτόν μόνον τον ηθικολόγον, - ετόνισεν μονομερώς τον συγγραφέα και τον δημοσιολόγον εις βάρος του διδασκάλου και δεν κατέστησεν επαρκώς σαφές ότι ολόκληρον το συγγραφικόν του έργον, ως και εκείνο του Πλάτωνος και του Αριστοτέλους, ήτο εις την υπηρεσίαν του παιδευτικού προγράμματος της σχολής του. Βεβαίως ο Ισοκράτης ήθελε με τα έργα του

να επιδράση και πέραν των ορίων του κύκλου των μαθητών του- και οι οποίοι ουδέποτε είχαν απολαύσει την διδασκαλία του. Συγχρόνως όμως οι πολιτικοί του «λόγοι» αποτελούν υποδείγματα του νέου είδους ρητορικότητας, το οποίον εδίδασκεν εις την σχολήν του. Ο ίδιος εις τον «περί αντιδόσεως» λόγον του εξήγησεν εις ευρύτερον κύκλον αργότερον, επί τη βάσει κατ' επιλογήν χωρίων εκ των κυριωτέρων λόγων του, το είδος αυτό της διδασκαλίας του. Οι λόγοι αυτοί υποτίθεται ότι ήσαν υποδείγματα τόσον κατά το περιεχόμενον όσον και κατά την μορφήν. Θα πρέπει να το έχωμεν αυτό διαρκώς υπόψη εφ' όσον θέλομεν να σχηματίσωμεν μίαν εικόνα – επί τη βάσει των μοναδικών αυτών στοιχείων που διαθέτομεν – περί της ουσίας της μορφώσεως που έδιδεν. Ευτυχώς, χάρις εις την συνήθειάν του να μας λέγη εις κάθε παρουσιαζόμενην ευκαιρίαν τας σκέψεις του περί αυτού που εκφράζει και περί του πώς και διατί το εκφράζει, έχει ομιλήσει πολλαπλώς περί της τέχνης του και των στόχων του ως παιδαγωγού' ήδη εις την αρχήν της δράσεώς του συνέγραψεν πλείονα «προγραμματικά» έργα δια να προσδιορίση με σαφήνειαν την θέσιν του έναντι των λοιπών εκπροσώπων της συγχρόνου εκπαιδεύσεως. Αυτά θα πρέπει να έχωμεν ως αφετηρίαν δια να αντιληφθώμεν ορθώς την παιδείαν του Ισοκράτους εν τω πλαισίω της όλης δραστηριότητός του.

Jaeger Werner, *Παιδεία Η μόρφωσις του Έλληνος ανθρώπου*,
μτφρ. Γ. Π. Βερροίου, τόμος Γ', εκδ. «Παιδεία», Αθήναι 1974, σ. 136

Κείμενο 6.

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος

Β' Ψήφισμα της 6ης Μαρτίου 1986 της ΣΤ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ Οργάνωση και λειτουργίες της Πολιτείας

ΤΜΗΜΑ Γ΄. Βουλή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Ανάδειξη και συγκρότηση της Βουλής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Κωλύματα και ασυμβίβαστα των βουλευτών

Άρθρο 55

1. Για να εκλεγεί κανείς βουλευτής απαιτείται να είναι Έλληνας πολίτης, να έχει τη νόμιμη ικανότητα να εκλέγει και να έχει συμπληρώσει το εικοστό πέμπτο έτος της ηλικίας του κατά την ημέρα της εκλογής.
2. Βουλευτής που στερήθηκε κάποιο από τα παραπάνω προσόντα εκπίπτει αυτοδικαίως από το βουλευτικό αξίωμα.

Άρθρο 57

1. Τα καθήκοντα του βουλευτή είναι ασυμβίβαστα με τα έργα ή την ιδιότητα μέλους του διοικητικού συμβουλίου, διοικητή, γενικού διευθυντή, ή των αναπληρωτών τους, ή υπαλλήλου εμπορικής εταιρίας ή επιχείρησης που απολαμβάνει ειδικά προνόμια ή κρατική επιχορήγηση ή προς την οποία παραχωρήθηκε δημόσια επιχείρηση.
2. Οι βουλευτές δεν μπορούν να αναλαμβάνουν προμήθειες, μελέτες ή την εκτέλεση έργων του Κράτους, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή δημόσιων ή δημοτικών επιχειρήσεων και ενοικιάσεις δημόσιων ή δημοτικών φόρων, ούτε να μισθώνουν ακίνητα που ανήκουν στα προαναφερόμενα πρόσωπα ή να δέχονται παραχωρήσεις κάθε μορφής στα ακίνητα αυτά. Η παράβαση των διατάξεων αυτής της παραγράφου συνεπάγεται έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα και ακυρότητα των πράξεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Καθήκοντα και δικαιώματα των βουλευτών

Άρθρο 59

1. Οι βουλευτές πριν αναλάβουν τα καθήκοντά τους δίνουν στο Βουλευτήριο και σε δημόσια συνεδρίαση τον ακόλουθο όρκο: "Ορκίζομαι στο όνομα της Αγίας και Ομοούσιας και Αδιαίρετης Τριάδας να είμαι πιστός στην Πατρίδα και το δημοκρατικό πολίτευμα,

να υπακούω στο Σύνταγμα και τους νόμους και να εκπληρώνω ευσυνείδητα τα καθήκοντά μου".

2. Αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι βουλευτές δίνουν τον ίδιο όρκο σύμφωνα με τον τύπο της δικής τους θρησκείας ή του δικού τους δόγματος.
3. Βουλευτές που ανακηρύσσονται όταν η Βουλή απουσιάζει δίνουν τον όρκο στο Τμήμα της που λειτουργεί.

Άρθρο 60

1. Οι βουλευτές έχουν απεριοριστο το δικαίωμα της γνώμης και ψήφου κατά συνείδηση.
2. Η παραίτηση από το βουλευτικό αξίωμα είναι δικαίωμα του βουλευτή, συντελείται μόλις ο βουλευτής υποβάλλει γραπτή δήλωση στον Πρόεδρο της Βουλής και δεν ανακαλείται.

Άρθρο 61

1. Ο βουλευτής δεν καταδιώκεται ούτε εξετάζεται με οποιονδήποτε τρόπο για γνώμη ή ψήφο που έδωσε κατά την άσκηση των βουλευτικών καθηκόντων.
2. Ο βουλευτής διώκεται μόνο για συκοφαντική δυσφήμιση, κατά το νόμο, ύστερα από άδεια της Βουλής. Αρμόδιο για την εκδίκαση είναι το Εφετείο. Η άδεια θεωρείται ότι οριστικά δεν δόθηκε, αν η Βουλή δεν αποφανθεί μέσα σε σαράντα πέντε ημέρες αφότου η έγκλιση περιήλθε στον Πρόεδρο της Βουλής. Αν η Βουλή αρνηθεί να δώσει την άδεια ή αν περάσει άπρακτη η προθεσμία, η πράξη θεωρείται ανέγκλητη. Η παράγραφος αυτή έχει εφαρμογή από την προσεχή βουλευτική περίοδο.
3. Ο βουλευτής δεν έχει υποχρέωση μαρτυρίας για πληροφορίες που περιήλθαν σ' αυτόν ή δόθηκαν από αυτόν κατά την άσκηση των καθηκόντων του, ούτε για πρόσωπα που του εμπιστεύθηκαν τις πληροφορίες ή στα οποία αυτός τις έδωσε.

Άρθρο 62

1. Όσο διαρκεί η βουλευτική περίοδος ο βουλευτής δεν διώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με άλλο τρόπο περιορίζεται χωρίς άδεια του Σώματος. Επίσης δεν διώκεται για πολιτικά εγκλήματα

βουλευτής της Βουλής που διαλύθηκε, από τη διάλυσή της και έως την ανακήρυξη των βουλευτών της νέας Βουλής.

Άρθρο 63

1. Οι βουλευτές, για την άσκηση του λειτουργήματός τους, δικαιούνται από το Δημόσιο αποζημίωση και δαπάνες. Το ύψος τους καθορίζεται με απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής.

Η Βουλή των Ελλήνων σήμερα

Κείμενο 7.

Θεσμική Οργάνωση και Λειτουργία της Βουλής των Ελλήνων

I. Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ, Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ

A. Η εκλογή των βουλευτών (Άρθρα 51-58 Συντ.)

Σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1975, οι βουλευτές εκλέγονται με άμεση, καθολική, μυστική και υποχρεωτική ψηφοφορία για τέσσερα συνεχή έτη. Οι εκλογές είναι γενικές, διενεργούνται μέσα σε τριάντα ημέρες από τη λήξη της βουλευτικής περιόδου ή από τη διάλυση της Βουλής και διεξάγονται ταυτόχρονα σε όλη τη χώρα. Το Σύνταγμα δεν καθιερώνει συγκεκριμένο εκλογικό σύστημα ούτε καθορίζει τις εκλογικές περιφέρειες. Οι σχετικές ρυθμίσεις γίνονται με νόμο που ψηφίζεται από την Ολομέλεια της Βουλής.

Σύμφωνα με το Σύνταγμα και την ισχύουσα εκλογική νομοθεσία ο αριθμός των βουλευτών ανέρχεται στους 300 από τους οποίους οι 12 είναι βουλευτές Επικρατείας (δηλ. βουλευτές οι οποίοι εκλέγονται ενιαίως σε όλη την επικράτεια, σε συνάρτηση με την εκλογική δύναμη των κομμάτων).

Για να εκλεγεί κανείς βουλευτής πρέπει να είναι Έλληνας πολίτης, να έχει τη νόμιμη ικανότητα να εκλέγει και να έχει συμπληρώσει το 25ο έτος της ηλικίας του. Πρέπει επίσης να μην emπίπτει στα κώλυματα του άρθρου 56 του Συντάγματος. Εάν υφίσταται κώλυμα, πρέπει να παραιτηθεί πριν ανακηρυχθεί υποψήφιος βουλευτής. Παράλληλα, το Σύνταγμα καθιερώνει στο άρθρο 57 το ασυμβίβαστο του βουλευτικού αξιώματος με διάφορες ιδιότητες και έργα. Στην περίπτωση αυτή ο βουλευτής έχει δικαίωμα επιλογής μετά την εκλογή του. Ο έλεγχος του κύρους των εκλογών ανατίθεται στο κατά το άρθρο 100 του Συντάγματος.

B. Καθήκοντα και δικαιώματα των βουλευτών

Οι βουλευτές πριν από την ανάληψη των καθηκόντων τους δίνουν, σε δημόσια συνεδρίαση στο Βουλευτήριο, όρκο ότι θα είναι πιστοί στην Πατρίδα και το δημοκρατικό πολίτευμα, θα υπακούουν στο Σύνταγμα και στους νόμους και θα εκπληρώνουν ευσυνείδητα τα καθήκοντά τους.

Οι βουλευτές, σύμφωνα με το Σύνταγμα, αντιπροσωπεύουν το Έθνος και έχουν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους απεριόριστο δικαίωμα γνώμης και ψήφου. Επίσης έχουν ορισμένα προνόμια (ασυλίες) που συνδέονται με το λειτουργημά τους. Τα προνόμια αυτά είναι:

- α) το ανεύθυνο των βουλευτών, για γνώμη ή ψήφο που έδωσαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους (εξαιρείται η συκοφαντική δυσφήμιση, οπότε χρειάζεται, για ενδεχόμενη δίωξη, άδεια της Βουλής).
- β) το ακαταδίωκτο των βουλευτών. Όσο διαρκεί η βουλευτική περίοδος οι βουλευτές δεν διώκονται ούτε συλλαμβάνονται ούτε φυλακίζονται ούτε με άλλο τρόπο περιορίζονται χωρίς άδεια της Βουλής. Εξαιρούνται τα αυτόφωρα κακούργηματα.

Τα μέλη του κοινοβουλίου, προκειμένου να είναι ανεξάρτητα κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, δικαιούνται βουλευτική αποζημίωση και ατέλειες, που προσδιορίζονται με απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής. (...)

II. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ

(...)

B. Οι συνεδριάσεις της Βουλής (Άρθρα 66, 67 Συντ., 53-61 Κ.Β.)

Η Βουλή συνεδριάζει στο Βουλευτήριο. Οι συνεδριάσεις είναι δημόσιες. Η Βουλή μπορεί, κατ' εξαίρεση, να διασκεφθεί και σε μυστική συνεδρίαση, με

απόφασή της που λαμβάνεται - σε μυστική συνεδρίαση - μετά από πρόταση της Κυβέρνησης ή δεκαπέντε βουλευτών.

Οι υπουργοί και υφυπουργοί έχουν ελεύθερη είσοδο στις συνεδριάσεις της Βουλής και ακούγονται όποτε ζητήσουν τον λόγο. Την παρουσία εξ άλλου του αρμόδιου υπουργού ή υφυπουργού καθώς και κάθε δημόσιου λειτουργού, μπορούν να ζητήσουν τόσο η Βουλή όσο και οι κοινοβουλευτικές επιτροπές.

Οι αποφάσεις της Βουλής λαμβάνονται κατά κανόνα με την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών, η οποία όμως δεν μπορεί να είναι μικρότερη από το ένα τέταρτο του όλου αριθμού των βουλευτών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όμως, το Σύνταγμα απαιτεί αυξημένη πλειοψηφία (συνήθως την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών).

ΙΙΙ. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ

(...)

Β. Η Βουλή ψηφίζει τους νόμους (Άρθρα 73-77 Συντ., 84-123 Κ.Β.)

Σύμφωνα με το Σύνταγμα, το δικαίωμα της πρότασης των νόμων ανήκει στη Βουλή και στην Κυβέρνηση. Ειδικότερα οι βουλευτές υποβάλλουν στη Βουλή προτάσεις νόμων, τροπολογίες και προσθήκες, ενώ η κυβέρνηση υποβάλλει νομοσχέδια, τροπολογίες και προσθήκες. Τόσο οι προτάσεις όσο και τα σχέδια νόμων πρέπει να συνοδεύονται υποχρεωτικά από αιτιολογική έκθεση που να περιέχει τους λόγους και τους σκοπούς των ρυθμίσεων που προτείνονται. Όταν τα νομοσχέδια ή οι προτάσεις νόμων συνεπάγονται επιβάρυνση του προϋπολογισμού πρέπει να συνοδεύονται και από έκθεση του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους που προσδιορίζει τη σχετική δαπάνη.

Τα σχέδια και οι προτάσεις νόμων που κατατίθενται στη Βουλή παραπέμπονται για επεξεργασία και εξέταση στην αρμόδια επιτροπή (διαρκή ή ειδική), η οποία συντάσσει και υποβάλλει στη Βουλή σχετική έκθεση.

Η συζήτηση και η ψήφιση των σχεδίων και προτάσεων νόμων γίνονται σε τρεις φάσεις : κατ' αρχήν, κατ' άρθρο και στο σύνολο. Υπάρχουν όμως και συνοπτικές νομοθετικές διαδικασίες, όπως η ψήφιση σχεδίων και προτάσεων νόμων χωρίς συζήτηση ή με περιορισμένη συζήτηση ή με τις διαδικασίες είτε του επείγοντος είτε του κατεπείγοντος. (...)

Ζ. Η Βουλή ελέγχει την Κυβέρνηση (Άρθρα 68-70 Συντ., 41Α και 124-149 Κ.Β.)

Η Βουλή ασκεί έλεγχο στη δράση της Κυβέρνησης ως συλλογικού οργάνου καθώς και στη δράση καθενός από τα μέλη της. Υπάρχουν τέσσερις μορφές κοινοβουλευτικού ελέγχου:

α) Ο κοινοβουλευτικός έλεγχος ασκείται κατ' αρχήν από τη Βουλή σε Ολομέλεια δύο τουλάχιστον φορές την εβδομάδα (Τρίτη και Παρασκευή). Τα μέσα άσκησης κοινοβουλευτικού ελέγχου είναι:

1. **Οι αναφορές:** Υποβάλλονται γραπτώς από άτομα ή συλλογικούς φορείς και παρουσιάζονται από βουλευτή ή παραδίδονται στον Πρόεδρο της Βουλής. Απαντήσεις στις αναφορές δίνουν οι καθ' ύλην αρμόδιοι υπουργοί.

2. **Οι αιτήσεις κατάθεσης εγγράφων.** Υποβάλλονται γραπτώς από βουλευτές και αφορούν την κατάθεση εγγράφων που σχετίζονται γενικά με δημόσια υπόθεση. Ο αρμόδιος υπουργός οφείλει είτε να αποστείλει στη Βουλή τα ζητούμενα έγγραφα είτε να αιτιολογήσει τυχόν αδυναμία κατάθεσης.

3. **Οι ερωτήσεις.** Απευθύνονται γραπτώς από τους βουλευτές στους αρμόδιους υπουργούς και μπορούν να αφορούν οποιαδήποτε δημόσια υπόθεση. Οι υπουργοί οφείλουν να απαντούν γραπτώς. Αν δεν απαντήσουν ή απαντήσουν εκπρόθεσμα, οι ερωτήσεις εγγράφονται στην ημερήσια διάταξη κατά τη σειρά της καταχώρησής τους.

4. **Οι επίκαιρες ερωτήσεις.** Πρόκειται για καινοτομία του νέου Κανονισμού της Βουλής. Αφορούν ζητήματα άμεσης επικαιρότητας και η συζήτησή τους γίνεται κάθε Παρασκευή, με επιλογή των προέδρων των κοινοβουλευτικών ομάδων.

5. **Οι επερωτήσεις.** Αποτελούν εντονότερη μορφή ελέγχου από τις ερωτήσεις διότι συνήθως με αυτές ασκείται κριτική ή αποδίδεται μομφή στην Κυβέρνηση για συγκεκριμένες πράξεις ή παραλείψεις της. Σε επερωτήσεις μπορούν να μετατραπούν υπό όρους και οι ερωτήσεις ή οι αιτήσεις κατάθεσης εγγράφων. Η διαδικασία των επερωτήσεων είναι προφορική. Η Βουλή μπορεί να λάβει απόφαση για τη γενίκευση της συζήτησης μιας επερώτησης, αλλά δεν επακολουθεί ψηφοφορία.

6. **Οι επίκαιρες επερωτήσεις.** Πρόκειται για ειδική μορφή επερωτήσεων που αφορούν, όπως και οι επίκαιρες ερωτήσεις, θέματα άμεσης επικαιρότητας. Η επιλογή των συζητούμενων κάθε Τρίτη επίκαιρων επερωτήσεων γίνεται σε πρώτο στάδιο από τους προέδρους των κοινοβουλευτικών ομάδων και σε δεύτερο στάδιο από τη διάσκεψη των προέδρων. (...)

γ) Κοινοβουλευτικός έλεγχος ασκείται και στην περίπτωση που ενεργοποιούνται ορισμένοι σημαντικοί κοινοβουλευτικοί θεσμοί όπως:

1. **Οι εξεταστικές επιτροπές.** Για τη σύστασή τους απαιτείται αιτιολογημένη πρόταση 60 βουλευτών που να καθορίζει το αντικείμενό τους και απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής. Στο πλαίσιο του ζητήματος για το οποίο έχουν συσταθεί οι εξεταστικές επιτροπές μπορούν να ασκήσουν ευρύτατες και ουσιαστικές ανακριτικές αρμοδιότητες. Μετά το πέρας των εργασιών τους υποβάλλουν στη Βουλή το τελικό τους πόρισμα, μαζί με όλο το αποδεικτικό υλικό.

2. **Οι συζητήσεις προ ημερησίας διατάξεως.** Αυτές αφορούν εθνικά θέματα ή θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος και διεξάγονται - υποχρεωτικά δύο φορές σε κάθε βουλευτική σύνοδο - μετά από ενημέρωση της Βουλής από τον Πρωθυπουργό. Ο κύκλος των συμμετεχόντων στην συζήτηση είναι κατ' αρχήν περιορισμένος ανάμεσα στα μέλη της Κυβέρνησης και στους προέδρους των κοινοβουλευτικών ομάδων, μπορεί όμως να διευρυνθεί κατ' εξαίρεση, με απόφαση της Βουλής.

δ) Ο κοινοβουλευτικός έλεγχος μπορεί να είναι και παρεμπίπτων. Τέτοιος κοινοβουλευτικός έλεγχος ασκείται ιδίως κατά τη διάρκεια της ψήφισης του προϋπολογισμού, της κύρωσης του απολογισμού και του γενικού ισολογισμού του Κράτους, της έγκρισης των προγραμμάτων οικονομικών και κοινωνικής ανάπτυξης και, τέλος, της ψήφισης των σχεδίων και προτάσεων νόμων. (...)

Θ. Η Βουλή ασκεί αρμοδιότητες οιονεί δικαστικού χαρακτήρα (Άρθρα 47, 49, 61, 62 και 86 Συντ., 83 και 153-159 Κ.Β.)

Η Βουλή μπορεί να παραπέμψει σε δίκη τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας -μόνο για εσχάτη προδοσία και εκ προθέσεως παραβίαση του Συντάγματος - και τους υπουργούς, σε Ειδικό Δικαστήριο που προβλέπεται από το Σύνταγμα. Χάρη σε υπουργούς που καταδικάσθηκαν από το Δικαστήριο αυτό, απονέμεται μόνο με συγκατάθεση της Βουλής. Επίσης, για την άρση της ασυλίας των βουλευτών, απαιτείται άδεια της Βουλής. Τέλος, δικαστικό χαρακτήρα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι έχει, από μία άποψη, και η παροχή αμνηστίας από τη Βουλή για πολιτικά εγκλήματα. Για την ψήφιση του σχετικού νόμου χρειάζεται πλειοψηφία των τριών πέμπτων του συνόλου των βουλευτών.

Η Ελληνική Βουλή σήμερα. Το εντευκτήριο των βουλευτών